

ОБ'ЄКТ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «ПОСЯГАННЯ НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ І НЕДОТОРКАННІСТЬ УКРАЇНИ»

OBJECT OF THE CRIME “ENTRY ON THE TERRITORIAL INTEGRITY AND INVIOABILITY OF UKRAINE”

Садула Л.М., к.е.н,
доцент кафедри права
Європейський університет

Кобринський С.І., студент магістратури II курсу
Європейський університет

Дем'янок А.Б., студент магістратури II курсу
Європейський університет

У статті проаналізовано основні концепції та теорії об'єкта злочину. Досліджено наукові розробки, спрямовані на критичне переосмислення традиційних підходів до визначення об'єкта злочину як суспільних відносин. Окреслено авторське бачення розуміння об'єкта злочину. Визначено, що права і свободи в усіх випадках виступають загальним об'єктом злочину. Конкретні права чи свободи (або їхня сукупність, а іноді права та свободи групи осіб) виступають родовим або безпосереднім об'єктом злочину.

Розглядаються особливості об'єкта складу злочину «посягання на територіальну цілісність і недоторканність України». Розглянуто зміст і структуру суспільних відносин, які покликані забезпечувати територіальну цілісність і недоторканність держави. Предметом таких відносин виступає територія України, яка є цілісною і недоторканною, належить українському народу та є його особливою цінністю.

Аналізовані суспільні відносини складаються між такими учасниками. З одного боку, суб'єктом виступає український народ, який є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Він здійснює владу безпосередньо, через органи державної влади й органи місцевого самоврядування. Другим учасником таких відносин виступає держава в особі Збройних сил України, оскільки на них покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Останнім елементом структури суспільних відносин виступає соціальний зв'язок, який виражається в діяльності, що спрямована на захист територіальної цілісності та недоторканності від внутрішніх загроз, а саме безпосередньо громадян України чи їх об'єднань.

Територіальна цілісність і недоторканність держави проявляється в єдності її території, її здатності протидіяти внутрішнім загрозам, які виникають із боку її громадян. З огляду на це забезпечення недоторканності території держави має досягатися комплексними засобами, зокрема і кримінально-правовими, від чого залежать стійкість її розвитку та незалежність.

Ключові слова: територіальна цілісність, територіальна недоторканність, об'єкт злочину, суспільні відносини, цінності.

In the article the basic concepts and theories of the object of crime are analyzed. Scientific developments devoted to critical rethinking of traditional approaches to definition of the object of a crime as social relations are researched. It is noted that it is inappropriate to determine the object of crime solely social relations. The author's vision of understanding the object of crime is outlined. It is determined that it is necessary to talk about the rights and freedoms of human and citizen as an object of a crime. At the same time, these rights and freedoms should be so necessary for coexistence that, in absence of the possibility to protect them by other means, the state ensures their inviolability by imposing criminal punishment for infringement of them.

The article analyzes the peculiarities of the object of the crime “encroaches on territorial integrity and inviolability of Ukraine”. The content and structure of social relations, which are appealed to ensure territorial integrity and inviolability of the state, were considered. The subject of such relations is the territory of Ukraine, which is integral and independent, belongs to the Ukrainian people and is its special value.

The analyzed social relations are formed between the following participants. On one hand, such a subject is the Ukrainian people, who are the bearer of sovereignty and the only source of power in Ukraine. It exercises power directly and through the state authorities and local self-government bodies. The second participant of such relations is the state in the person of the Armed Forces of Ukraine, as they rely on the defense of Ukraine, protection of its sovereignty, territorial integrity and inviolability.

The last element of the structure of social relations is the social connection, which is expressed in the activity aimed at protection of territorial integrity and inviolability from internal threats, namely directly citizens of Ukraine or their associations.

Key words: territorial integrity, territorial inviolability, object of crime, public relations, values.

Постановка проблеми. Відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. одним із фундаментальних національних інтересів України є державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України. А тому державна політика у сферах національної безпеки й оборони спрямована на захист конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави. Особливо питання захисту України від посягання на її територіальну цілісність і недоторканність актуалізувалося у зв'язку із самопроголошенням так званих «ЛНР» та «ДНР», що мало місце внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти нашої держави.

Аналіз звітності основних показників роботи органів досудового розслідування засвідчує, що у 2017 р. за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України було направлено до суду з обвинувальним актом 63 крими-

нальні провадження; у 2018 р. – 54. У 2019 р. цей показник не змінився (54 кримінальні провадження) [1]. Але навіть поодинокі випадки вчинення аналізованого посягання є загрозовими для нашої держави, а тому гостро постає питання захисту національної безпеки України.

Стан теоретичного дослідження. Окремі питання кримінальної відповідальності за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України розглядалися у наукових працях О.Ф. Бантишева, В.С. Батиргарєвої, О.М. Броневицької, С.Ф. Денисова, О.О. Дудорова, Л.М. Демидової, Д.С. Зоренка, В.Н. Кубальського, В.К. Матвійчука, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, О.В. Наден, Т.І. Нікіфорова, О.В. Поповича, А.В. Савченка, Г.В. Татаренка, В.Я. Хавронюка, І.О. Харь, Р.Л. Чорного, О.А. Чувакова, О.В. Шамари, Г.З. Яремко й інших. Попри чималу кількість напрацьованих досліджуваної проблеми, дискусійним залишається питання щодо співвідношення понять «територіальна цілісність» і «недоторканність». Також

неповно висвітлено питання об'єкта складу злочину, передбаченого у ст. 110 Кримінального кодексу (далі – КК) України.

З огляду на це метою статті є розгляд об'єкта складу злочину «посягання на територіальну цілісність та недоторканність України».

Виклад основних положень. У теорії кримінального права існує чимало підходів щодо питання, що треба вважати об'єктом складу кримінального правопорушення. Найбільш поширений підхід науковців щодо визнання об'єктом складу кримінального правопорушення охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин як цілісної системи [2, с. 114; 3, с. 144–145; 4, с. 132; 5, с. 162; 6, с. 182]. На думку С.Б. Гавриша, така концепція є штучною конструкцією з яскраво вираженим ідеологічним підходом. Учений пише, що кримінальне право охороняє не матеріальні цінності і блага, життя, здоров'я, довкілля тощо, а навпаки, якусь форму їхніх проявів, ті чи інші зв'язки між суб'єктами відносин, тоді як насправді таким охоронюваним об'єктом є «правове благо» як цінність [7, с. 64–65]. У юридичній літературі зазначається, що розуміння людини «як сукупності суспільних відносин» принижує «абсолютну цінність людини як біологічної істоти, життя як біологічного явища взагалі», що перетворює людину із самостійної абсолютної цінності на носія суспільних відносин [8, с. 147]. Окрім того, індивід не завжди перебуває в суспільних відносинах стосовно об'єкта протиправного посягання, а отже, унаслідок учинення кримінального правопорушення не завжди завдано шкоди суспільним відносинам, що перебувають під охороною кримінального закону [9, с. 53].

Висловлюється також думка щодо визначення об'єктом кримінального правопорушення конкретних фізичних осіб та інших соціальних громад [10, с. 237]. Така думка не позбавлена недоліків, оскільки кримінальним правопорушенням не завжди здійснюється посягання безпосередньо на людину. За твердженням М.І. Коржанського, якщо визнавати за об'єкт кримінального правопорушення людину як біологічну істоту, то неможливо буде пояснити правомірність позбавлення життя під час крайньої необхідності, оскільки об'єкт не може бути поставлений під захист КК України і водночас захищатися ним [11, с. 21].

Обґрунтовується й інший погляд, відповідно до якого об'єктом кримінального правопорушення виступають конкретні людські, суспільні, політичні, державні й інші цінності, проти яких спрямоване злочинне діяння, яке створює загрозу спричинення шкоди або її завдає [12, с. 12; 13, с. 11; 14, с. 76; 15, с. 133]. Структурну основу об'єкта кримінального правопорушення, згідно із цим підходом, утворюють суб'єкти; їхні дії або стан один щодо одного; інтереси суб'єктів; матеріальне втілення потреб та інтересів суб'єктів у вигляді предметів [16, с. 213]. Такий підхід піддав критиці М.І. Коржанський, який зазначає, що відповідне визначення об'єкта складу кримінального правопорушення не має жодного практичного значення, оскільки його буде складно використати для визначення суспільної сутності протиправного діяння, його ознак, для кваліфікації кримінального правопорушення, а також для відмежування одного кримінального правопорушення від іншого [17, с. 24].

Кожен із наведених підходів належним чином обґрунтований та вартий уваги. Водночас розгляд особливостей об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 110 КК України, варто здійснювати на основі загальноновизнаного розуміння об'єкта складу кримінального правопорушення як суспільних відносин, на які посягає протиправне діяння, завдаючи їм певної шкоди, і які перебувають під охороною КК України [2, с. 15]. Водночас варто погодитись із В.Я. Тацієм, який зауважив, що широке визнання суспільних відносин як об'єкта злочинного посягання ще не дає підстав уважати цю проблему до кінця вирішеною, оскільки випливають нові питання, які викликають

суперечності в науці й потребують подальшого дослідження [2, с. 4].

У теорії кримінального права розглядають триступеневу систему об'єктів кримінального правопорушення: загальний (уся сукупність суспільних відносин, що поставлені під охорону кримінального закону), родовий (група суспільних відносин, тотожних або однорідних за своєю сутністю) і безпосередній (конкретні суспільні відносини, які охороняються кримінально-правовою нормою) [18, с. 56–57]. Водночас натеper пропонується також виокремлювати і видовий об'єкт складу злочину, який розглядається як відносно невелика група суспільних відносин у межах родового об'єкта, спільна для кількох подібних злочинів [19, с. 123–124].

Загальним об'єктом є вся сукупність суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. На кожен конкретний момент людського життя цей об'єкт стабільний, однак якщо змінюється закон (криміналізація, декриміналізація), цей об'єкт змінюється у своєму обсязі – стає вузьким або, навпаки, ширшим [20, с. 114–115]. Загальний об'єкт складається з низки родових об'єктів, під якими розуміють об'єкт, що охоплює певне коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною й економічною сутністю суспільних відносин, які повинні охоронятись єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм» [2, с. 85]. Так, вироком Троїцького районного суду Луганської області від 17 березня 2021 р. особу було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 110 КК України. Злочин було вчинено за таких обставин. Наприкінці квітня 2014 р., за попередньою змовою групою осіб, з метою зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, складені так звані «Декларація про суверенітет Луганської народної республіки» та «Акт про проголошення державної самостійності Луганської народної республіки» з метою створення на території Луганської області нового так званого державного утворення – «Луганської народної республіки». Продовжуючи реалізацію своїх протиправних намірів, вищевказані особи 27 квітня 2014 р. у присутності невизначеного кола осіб публічно оголосили текст вищезазначених документів.

Згодом ці особи публічно повідомили про проведення 11 травня 2014 р., у порушення чинного законодавства України, на території Луганської області незаконного «референдуму» з питання про підтримку «Акта про проголошення державної самостійності Луганської народної республіки». 11 травня 2014 р. обвинувачена, яка діяла з метою проведення незаконного «референдуму», виконала вказівку так званого «голови виборчої комісії», зайняла місце за столом серед інших так званих «членів виборчої комісії». Надалі виконувала обов'язки так званого «члена виборчої комісії», зокрема складала списки осіб, які проголосували на вказаному «референдумі», та видавала бюлетені для голосування, отже, формувала в мешканців хибне враження офіційної підтримки ідеї відокремлення адміністративно-територіальних одиниць Луганської області на порушення вищевказаного конституційного порядку. Отже, обвинувачена своїми умисними та протиправними діями, направленими на зміну меж території та державного кордону України, на порушення порядку, установленого Конституцією України, за попередньою змовою із групою осіб учинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 110 КК України, тобто посягання на територіальну цілісність і недоторканність України [21].

Під час розгляду питання об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 110 КК України, передусім треба з'ясувати значення понять «територіальна цілісність» та «недоторканність». Не викликає заперечень той факт, що жодна держава не може функціонувати без належної їй території, яка є невід'ємною ознакою державності. Сутнісними характеристиками території держави є її цілісність та неподіль-

ність. У міжнародному праві вказується, що ці поняття, хоч і не є тотожними, однак практично завжди супроводжують одне одного та є взаємопов'язаними [22, с. 30]. У словниках поняття «цілісність» трактується як стан внутрішньої єдності об'єкта, а також незалежність від навколишнього середовища, а «недоторканний» розглядається як такий, що перебуває під охороною закону від будь-яких посягань та якого не можна знищити через важливість [23, с. 758]. Найбільш повно ці поняття описано у праці М.А. Рубашенка, який зауважує, що цілісність характеризує стан території крізь призму просторових параметрів, недоторканність – крізь призму зовнішніх умов, у яких повною мірою виявляється соціальна цінність цього об'єкта. З огляду на це порушення недоторканності території держави полягає в порушенні зазначених зовнішніх умов [24, с. 224]. Отже, можна зробити висновок, що поняття «недоторканність території» ширше за «цілісність території», оскільки перше полягає в гарантованості від зовнішніх зазіхань, тоді як друге характеризує внутрішню єдність.

Надалі необхідно зупинитись на безпосередньому розгляді об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 110 КК України. У юридичній літературі немає єдності позицій щодо його визначення. Так, одні науковці вважають, що ним виступає національна безпека в політичній сфері [25, с. 27]. Другі переконані, що таким об'єктом є відносини щодо забезпечення територіальної цілісності і недоторканності України в межах встановлених кордонів [26, с. 20]. Треті вважають об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 110 КК України, безпеку держави в політичній та військовій сферах у частині забезпечення суверенітету території, захисту територіальної цілісності та недоторканності України [27, с. 254]. Щоб дати відповідь на поставлене питання, потрібно проаналізувати зміст і структуру суспільних відносин (предмет, щодо якого існують відносини; суб'єкти відносин; соціальний зв'язок як зміст відносин), які поставлені під кримінально-правову охорону.

Так, з аналізу самої назви ст. 110 КК України випливає, що предметом таких відносин виступає територія України. Відповідно до Конституції України територія України є цілісною і недоторканою. Її межі охоплюють суші, води, надра, повітряний простір (Закон «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р.). Територія України належить українському народу та є його особливою цінністю.

Наступним елементом структури суспільних відносин є їхні суб'єкти, визначення яких дає можливість правильно визначити сутність і обсяг тих відносин, які охороняються КК України, а також установити «механізм» завдання шкоди об'єкту [2, с. 22]. Ці суспільні відносини складаються між такими учасниками. Таким суб'єктом виступає, з одного боку, український народ, який є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Він здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади, органи міс-

цевого самоврядування (ст. 5 Конституція України). Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України (ст. 17). Другим учасником таких відносин виступає держава в особі Збройних сил України, оскільки на них покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності (ст. 17).

Останнім елементом структури суспільних відносин виступає соціальний зв'язок, який виражається в діяльності, що спрямована на захист територіальної цілісності і недоторканності від внутрішніх загроз, а саме безпосередньо громадян України, чи їх об'єднань. Законним порядком зміни території чітко регламентується Основним законом нашої держави, у якому вказано, що це можливо виключно шляхом проведення всеукраїнського референдуму (ст.7 3). Так, у рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 14 березня 2014 р. зазначено: «Право громадян на участь у референдумі є їхнім невід'ємним конституційним правом. На всеукраїнський референдум виносяться питання загальнодержавного значення, тобто вирішення яких впливає на долю всього українського народу – громадян України всіх національностей. На місцевий референдум можуть виноситися виключно питання, віднесені до відання органів місцевого самоврядування відповідної адміністративно-територіальної одиниці» [28]. Коли ж зміна території України відбувається будь-яким іншим способом, у такому разі має місце посягання на територіальну цілісність і недоторканність. Як приклад варто навести нещодавні події, які мали місце в Україні, а саме проведення 18 березня 2014 р. незаконного референдуму в Автономній Республіці Крим незалежно від волі українського народу. Як наслідок цього було укладено «Договір про приєднання до Російської Федерації Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів» [29]. З вищевказаного аналізу змісту і структури суспільних відносин випливає, що об'єктом аналізованого посягання є суспільні відносини, які покликані забезпечувати територіальну цілісність і недоторканність держави від внутрішніх загроз.

Висновки. Отже, територіальна цілісність і недоторканність держави проявляється в єдності її території, її здатності протидіяти внутрішнім загрозам, які виникають з боку її громадян. З огляду на це забезпечення недоторканності території держави повинно досягатися комплексними засобами, зокрема і кримінально-правовими, від чого залежать стійкість її розвитку та незалежність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення за результатами їх досудового розслідування за 2017–2019 рр. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_fo (дата звернення: 03.11.2021).
2. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.
3. Березовський А.А. Кримінально-правовий вплив: проблеми визначення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2012. № 4. С. 143–147.
4. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву : монография, 1961. 666 с.
5. Музика А.А. Категорія «кваліфікація злочину» та інші, суміжні категорії, в аспекті формулювання тем дисертаційних досліджень. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1 (17). С. 161–163.
6. Борисов В.І. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 180–190.
7. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. *Проблемы теории и развития законодательства*. Харьков : Основа, 1994. 640 с.
8. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть : Курс лекций. Москва : Норма, 1996. 547 с.
9. Богонюк Г.І. Кримінально-правова охорона невиконання судового рішення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 201 с.
10. Туляков В.Я. Виктимологические проблемы применения нового Уголовного кодекса. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 25–26 жовтня 2001 р. Харків, 2002. С. 234–237.
11. Коржанський М.Й. Об'єкт і предмет злочину : монографія. Київ : Ліра Лтд., 2005. 252 с.

12. Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву : монография. Москва : Госюриздат, 1951. 388 с.
13. Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення: коментар законодавства та судової практики. Київ : Істина, 2001. 192 с.
14. Фесенко Є.В. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75–78.
15. Ємельянов В.П. Визначення об'єкта злочину у кримінально-правовій науці: дискусійні питання. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2009. № 2. С. 125–135.
16. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія. Київ : Юридична практика, 2003. 924 с.
17. Коржанський М.Й. Ще раз про об'єкт злочину. *Юридичний вісник України*. 1996. № 29. С. 23–25.
18. Хохлова І.В., Шем'яков О.П. Кримінальне право України: Загальна частина : навчальний посібник. Донецьк : Норд Прес, 2005. 217 с.
19. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Загальна частина : курс лекцій. Київ : Наукова думка, 1996. 336 с.
20. Бажанов М.И. К вопросу о преемственности в уголовном праве. *Проблеми законності*. 1995. Вип. 3. С. 114–115.
21. Вирок Троїцького районного суду Луганської області від 17 березня 2021 р. Справа № 433/158/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95584589> (дата звернення: 02.11.2021).
22. Волова Л.И. Принцип территориальной целостности и неприкосновенности в современном международном праве : монография. Ростов-на-Дону : Госюриздат, 1981. 192 с.
23. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і доп.) / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
24. Рубашенко М.А. Співвідношення понять «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканість» у кримінальному праві України (ст. 110 КК). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 26. С. 223–226.
25. Буряк М.В. Злочини проти основ національної безпеки України у політичній сфері. *Наше право*. 2019. № 1. С. 27–31.
26. Кримінальне право України. Особлива частина / В.В. Сухонос та ін. ; за ред. В.В. Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2020 р. 672 с.
27. Бантишев О.Ф., Картавцев В.С. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Суми : Університетська книга, 2015. 1222 с.
28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 14 березня 2014 р. № 1–13/2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-14> (дата звернення: 04.11.2021).
29. Договор между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов от 18 марта 2014 г. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/20605> (дата звернення: 04.11.2021).